

УДК 343.9:34.028

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В ЗАПОБІГАННІ ТА ПРОТИДІІ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

В. В. Голіна, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, головний науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України;

С. С. Шрамко, науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України;

А. В. Калініна, молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. Одним із завдань сучасної кримінологічної науки є пошук дієвих заходів, здатних зупинити надмірну криміналізацію суспільства, що спостерігається останнім часом. Ученими-кримінологами постійно звертається увага на пріоритетність недопущення вчинення злочинів саме шляхом їх запобігання.

Дослідження системи суб'єктів запобігання злочинності не може бути повним без визначення ролі громадських інституцій у такій діяльності. Необхідність участі громадськості в запобіжній діяль-

ності вже стала своєрідною аксіомою. Тому переоцінити цю участь дійсно важко. До того ж індикатором ефективності запобігання злочинності є, з одного боку, уповільнення темпів зростання кількості злочинів, стабілізація чи зниження рівня злочинності, а з другого – відчутне підвищення соціально-профілактичної активності населення.

Метою статті є аналіз сутності участі громадськості в запобіганні злочинності, форм і методів її діяльності, а також практики запобіжного впливу на злочинність.

Ступінь наукової розробки проблеми. За різних часів питання використання громадського запобіжного впливу на злочинність були предметом уваги багатьох провідних вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них слід назвати О. М. Бандурку, В. С. Батиргарєєву, А. Б. Благу, В. І. Борисова, О. М. Ведернікову, В. В. Голіну, І. М. Гальперіна, О. М. Гаврилова, Б. М. Головкіна, Т. А. Денисову, А. І. Долгову, А. П. Закалюка, В. Ф. Захарова, Д. С. Каблова, О. М. Литвинова, В. І. Московця, О. М. Музичука, О. Б. Сахарова, К. Є. Ігошева, В. І. Шакуна, В. О. Уткіна, І. С. Яковець та ін. Деякі із зазначених науковців розглядали залучення громадськості як перспективний напрям у сфері запобігання окремим злочинним проявам, інші – здійснювали ретельне дослідження правового статусу громадськості як суб'єкта запобігання злочинності, її організаційних форм та практики участі. Але попри це залишається багато питань, що потребують вирішення. І насамперед це проблема визначення ролі громадськості у сфері запобігання та протидії злочинності на теперішній час.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід у сфері протидії злочинності свідчить про неможливість її здійснення без участі громадськості. Україна в цьому питанні не є винятком, тому на законодавчому рівні закріпила можливість залучення громадськості до запобігання окремим злочинним проявам. Основними законодавчими актами, що регулюють можливість громадськості брати участь у запобіганні злочинності, є: Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р., Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 р., Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р., Закон України «Про по-

передження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. тощо. Проте, на жаль, значна частина регламентованих законодавством положень використовуються обмежено, оскільки норми законів мають декларативний характер і не наділені практичним змістом. Майже єдиною і чинною на теперішній час в Україні спеціалізованою формою участі громадськості в запобіганні злочинності є громадські формування з охорони громадського порядку, які діють на підставі Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 р.

Щодо їх кількості, то за останні десять років вона знизилася майже на 75% (з 16,1 тис. у 2003 р. до 3,3 тис. у 2015 р.). Такий стан легко пояснити. Незважаючи на те, що потреба в участі громадськості в протидії злочинності невинно зростала, зниження рівня довіри населення до органів кримінальної юстиції, низький організаційний рівень та слабка державна підтримка звели діяльність багатьох таких формувань до формалізму. Утім проведене нами дослідження громадської думки щодо ролі та форм участі громадськості в запобіганні злочинності показало, що 83% громадян вважають участь громадськості в запобіганні злочинності необхідною, а 68% осіб навіть готові залучитися до такої діяльності [1, с. 346]. Отже, проблема полягає в тому, що громадяни не розуміють, як цю готовність реалізувати на практиці та в якій формі може реалізуватися їх участь.

У свою чергу, положення, закріплені в рекомендаціях Конгресів ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, свідчать про результативність громадської протидії злочинності. Неодноразово учасники спеціальних сесій Конгресів відзначали важливість та ефективність залучення громадськості до запобіжної діяльності, особливо на її початковому етапі. На цих форумах ішлося не лише про успішність запровадження ідеї організації асоціацій громадян із запобігання злочинності (асоціації помічників поліції, комітети із запобігання злочинності та захисту дітей, спільні формування приватної охорони та поліції), а навіть ця діяльність визнавалась окремою стратегією запобігання злочинності.

Перспективи та межі приватнопублічного партнерства у сфері запобігання і протидії злочинності закладено в Законі України

«Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. У ньому взаємодія з населенням на засадах партнерства розглядається як один із принципів діяльності поліції. У п. 1 ст. 11 зазначеного Закону закріплено, що діяльність поліції здійснюється у тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Також статтями Закону передбачено спільні проекти поліції з громадськістю (ст. 89), спрямовані на задоволення потреб населення, виявлення та усунення проблем, пов'язаних зі здійсненням поліцейської діяльності та покращенням ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. Очевидно, що вказаний нормативно-правовий акт є сучасною законодавчою підвалиною для запровадження так званої соціально обслуговуючої функції поліції, здійснення якої в подальшому має посприяти активізації діяльності громадськості у сфері запобігання злочинності [2, с. 7].

Аналіз залучення громадськості до запобігання злочинності, форм та методів її участі у радянський період виявив, що стрижнем розглядуваного інституту на той час були члени партії, комсомолу, інший громадський актив, діяльність яких координувалася КППР. Однак зміна засад діяльності системи кримінальної юстиції України за всією вертикаллю, низькі показники ефективності їх діяльності та інше вимагають кардинального перегляду застарілих підходів радянського зразка у сфері приватнопублічного партнерства, співробітництва та взаємодії органів кримінального переслідування із громадськістю. Тому наразі розуміння громадського впливу на злочинність змінилося. Це стосується як принципів, так і форм указаної діяльності.

Основними ознаками громадськості як суб'єкта запобігання злочинності нами визначені: соціальна активність; зацікавленість в участі в заходах із запобігання злочинності; спрямованість на захист громадян від злочинних посягань та представництво їхніх інтересів; здійснення своєї діяльності в межах суворого дотримання чинного законодавства та засад моралі; визначена організація та співпраця з іншими суб'єктами запобігання. Таким чином, дослідження громадськості як суб'єкта запобігання злочинності дає підстави дати таке визначення – це соціально активна частина суспіль-

ства (окремі громадяни та їх об'єднання), зацікавлена в участі в заходах із запобігання злочинності, яка добровільно спрямовує свою діяльність на захист будь-якого члена спільноти від злочинних посягань та інших правопорушень та діє в межах суворого дотримання законодавства та засад моралі.

Основні об'єкти запобіжного впливу розглядуваного напрямку боротьби зі злочинністю знаходяться у сферах громадського порядку і громадської безпеки, у тому числі в разі виникнення надзвичайних ситуацій, адміністративних правопорушень і злочинності, дорожнього руху, дитячої бездоглядності і правопорушень неповнолітніх, державного кордону і прикордонного режиму тощо. Установлено, що коло об'єктів запобіжного впливу громадськості в зазначених та інших сферах життєдіяльності людей на різні потенційні загрози в сучасних умовах майже необмежене. Об'єкти запобіжного впливу громадськості знаходяться у сферах людської моралі і правопорядку.

Проведений аналіз діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку дозволив установити, що основними завданнями цих формувань є: патрулювання територій відповідно до зазначеного маршруту; виставлення постів; проведення рейдів щодо виявлення правопорушників; здійснення індивідуальних профілактичних заходів; огляд місць скупчення осіб із відхиляючою поведінкою; виявлення причин й умов, що сприяють вчиненню злочинів; проведення агітаційно-пропагандистської роботи тощо. Також застосовуються такі форми діяльності громадян та їх об'єднань, спрямовані на випередження, відвернення та припинення злочинних намірів, як: самостійне розслідування фактів учинення злочинних діянь та оприлюднення доказів; доведення до відома вищого керівництва держави випадків порушення чинного законодавства; висування вимог щодо відкритості використання бюджетних коштів на державному та місцевих рівнях; перевірка або навіть втручання в обставини, що потенційно мають загрозливі злочинні наслідки; контроль за діяльністю органів влади, зокрема правоохоронних; участь у законотворчому процесі.

Слід зазначити, що форми участі громадян у запобіганні злочинності різноманітні. Серед них можна виокремити такі: інфор-

мування (повідомлення про факти злочинів, що готуються, вчиняються та вже вчинені); здійснення комплексу заходів виховного, навчального характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків; забезпечення певної рівноваги в суспільстві шляхом створення атмосфери стабільності, впливаючи на чинники негараздів в економічній, політичній, духовній, сімейно-побутовій та інших сферах. Перелічені завдання виконуються неспеціалізованими суб'єктами запобігання злочинності. Це громадські об'єднання, волонтерські рухи, благодійні фонди, релігійні організації, жіночі рухи, окремі громадяни тощо. Окремі завдання вирішують також вуличні, квартальні, домові комітети, батьківські ради шкіл, а також приватні медико-психологічні, соціальні, кризові центри, сімейні дитячі будинки, що діють на громадських засадах. Вони здійснюють суспільно корисну діяльність, спрямовану на формування моральних позицій, орієнтованих на базові загальнолюдські цінності, підвищення загальної побутової культури, розвиток культурно-виховної, спортивної інфраструктури, що, у свою чергу, допомагає усуненню або послабленню криміногенних чинників [2, с. 113].

Розглядаючи можливості участі громадськості в запобіганні конкретним злочинним проявам, необхідно зазначити, що громадяни (як у складі об'єднань, так й індивідуально) можуть впливати на такі види злочинності: злочини, що вчиняються у громадських місцях; злочини проти власності; злочинність неповнолітніх; пенітенціарний та постпенітенціарний рецидив злочинів; фонові для злочинності явища (алкоголізм, наркоманія, проституція, безпритульність, бездоглядність та ін.) тощо. Тобто це саме ті сфери, які є найближчими до життя пересічного громадянина. Кожний із зазначених напрямів запобігання злочинності втілюється у властивих йому індивідуальних та групових формах. Ефективність діяльності громадськості в запобіганні злочинам залежить від раціонального та своєчасного поєднання їх різних видів. Ключовим моментом форм участі громадськості в запобіжній діяльності є взаємодія з представниками правоохоронних органів. Зближення держави та громадськості, інституційне взаємопроникнення, створення широ-

кої платформи спільних нерепресивних методик нейтралізації потенціалу криміналізації суспільства має стати одним із головних завдань держави на найближчий час.

Діяльність громадськості щодо запобігання злочинності вимагає дотримання певних правил або принципів, що гарантують неухильне додержання законності та забезпечення прав особи. Слід визнати, що, з одного боку, державні інституції не повинні нав'язувати громадськості готові форми участі в запобіжній діяльності, вони мають спрямовувати, стимулювати, заохочувати та розвивати громадську активність, яка ґрунтується передусім на природному прагненні людей об'єднуватися для особистого захисту, захисту близьких, свого майна, інтересів та іншого від злочинних посягань. Така участь має стати частиною повсякденного життя громадян, а не здійснюватися за якихось особливих обставин або бути стихійним явищем. При дослідженні сутності вимог, що ставляться до громадськості як суб'єкта запобігання злочинності, слід виходити із базових принципів суспільного буття людини. Це дотримання правових і моральних норм, правил, загальнолюдської культури, послідовності та вимогливості у вирішенні поставлених завдань. Такі якості є підґрунтям для уникнення або зведення до мінімуму супутніх небажаних результатів, що можуть настати під час громадського запобіжного впливу.

Разом із тим діяльність громадськості щодо запобігання злочинності має бути організаційно забезпеченою, а саме потребує інформаційного забезпечення, належної взаємодії та правового регулювання. Залучення представників громадськості до діяльності із запобігання злочинності та організація їх участі головним чином покладаються на органи державної влади, у першу чергу правоохоронні. Це стосується насамперед громадських формувань правоохоронної спрямованості, які створюються та діють відповідно до чинного законодавства України. Щодо окремих громадян або їх самоорганізацій, то їх запобіжна діяльність також має координуватися та певним чином узгоджуватися.

Серед актуальних питань, що виникають у процесі дослідження громадськості як суб'єкта запобігання злочинності, велике значення має оцінка ефективності її діяльності. Це природно, адже оцінка досягнутих результатів на відповідність установленим критеріям

сприяє підвищенню функціональної ефективності та результативності діяльності громадськості, дає змогу формувати систему мотивації та поведінкові стратегії, є дієвим засобом забезпечення належної взаємодії суб'єктів запобігання злочинності різних рівнів.

Зазвичай на практиці ефективність запобіжної діяльності громадськості майже не співвідноситься з досягнутими позитивними змінами в запобіганні злочинності, оскільки переважно оцінюються тільки кількісні показники (кількість громадських формувань та їх чисельність, проведені за їх участю рейди та інші профілактичні заходи, виявлені адміністративні та кримінальні правопорушення). На нашу думку, не слід спиратися лише на такі показники, оскільки вони не можуть повною мірою відобразити реального стану справ у сфері запобігання злочинності.

Також необхідно зазначити, що статистичних даних щодо діяльності деяких форм участі окремих громадян та їх об'єднань не існує, а тому виміряти їхню ефективність у кількісних показниках неможливо. Так, наприклад, важко порахувати, скільки злочинних намірів не вдалося втілити завдяки своєчасному громадському впливу або наскільки підвищився стан правосвідомості населення, знизився рівень віктимізації населення чи ступінь його страху перед злочинністю.

Методологія оцінки ефективності запобіжної діяльності громадськості має виходити із розуміння й урахування організації й управління запобіжної діяльності громадськості та діяльності громадськості щодо запобігання злочинності. На нашу думку, критеріями оцінки ефективності діяльності громадськості щодо запобігання злочинності слід вважати: а) поширеність участі та якісний склад залучених осіб; б) мету запобіжного впливу; в) організаційно-управлінське забезпечення такої діяльності; г) відповідність установленим вимогам (законності) при використанні певних засобів і методів; д) ступінь досягнення поставлених завдань; е) стійкість отриманого запланованого результату та ставлення суспільства до результатів діяльності [1, с. 347].

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що залучення громадськості до запобігання злочинності є одним із пріоритетних шляхів протидії злочинності, зменшення масштабів її поширення,

покращення криміногенної обстановки. Вагомі переваги більш широкого, ніж існує на теперішній час, залучення громадських формувань правоохоронної спрямованості або окремих громадян до сфери запобігання і протидії злочинності полягають у: 1) можливості заощадження значних фінансових ресурсів від використання безоплатної добровільної допомоги громадськості у профілактиці злочинів; 2) оптимізації сил, часу та засобів поліцейських, що дозволяє концентрувати їхню увагу на основних виробничих питаннях правоохоронної діяльності; 3) поглибленій взаємодії різних соціальних інститутів та суб'єктів запобігання злочинності; підвищенні довіри громадян до правоохоронних органів.

Перелік літератури

1. Шрамко С. С. Оцінка ефективності діяльності громадськості щодо запобігання злочинності в Україні. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2016. Вип. 2. С. 344–348.
2. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.

Транслітерація переліку літератури

1. Shramko S. S. (2016). Otsinka efektyvnosti diial'nosti hromads'kosti schodo zapobihannia zlochynnosti v Ukraini [The assessment of performance of the public activity on crime prevention in Ukraine]. *Chasopys Kyivs'koho universytetu prava – Chronicles of KUL*, 2, 344–348 [in Ukrainian].
2. Holina V. V., Kolodiazhnyj M. H., Shramko S. S., Lukashevych S. Yu., Samojlova O. M., Kalinina A. V. et al. (2017). *Hromads'kist' u zapobihanni i protydii zlochynnosti: vitchyzniansyj ta mizhnarodnyj dosvid: monohrafiia* [Public in crime prevention and combating: native and foreign experience: monograph]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

Голіна В. В., Шрамко С. С., Калініна А. В. Участь громадськості в запобіганні та протидії злочинності в Україні

У статті розглянуто головні аспекти участі громадськості в запобіганні злочинності в Україні. Авторами зазначено, що, незважаючи на значний теоре-

тичний доробок науковців у цій сфері, проблема визначення ролі громадськості в запобіганні та протидії злочинності на теперішній час залишається остаточно не визначеною.

Метою статті є аналіз сутності участі громадськості в запобіганні злочинності, форм і методів її діяльності, а також практики запобіжного впливу на злочинність.

Нормативне регулювання зазначеної діяльності є недосконалим, застарілим і потребує змін. Регламентовані законодавством права громадськості використовують обмежено, оскільки норми законів мають декларативний характер і не наділені практичним змістом. Єдиною в Україні спеціалізованою формою її участі в запобіганні злочинності є громадські формування з охорони громадського порядку, однак і їхня кількість за останні десять років знизилася майже на 75%.

Узагальнення вітчизняного і світового досвіду запобігання злочинності свідчить, що досягти позитивних результатів у цій сфері можливо, використовуючи, крім антикриміногенного потенціалу стратегії участі громадськості в запобіганні злочинності, ще й запобіжні можливості таких стратегій, як: зменшення можливостей вчинення злочинів і правопорушень; втручання у кризові ситуації; виховно-запобіжної та інформаційної роботи серед населення; віктимологічного захисту населення.

Установлено, що коло об'єктів запобіжного впливу громадськості в зазначених та інших сферах життєдіяльності людей на різні потенційні загрози в сучасних умовах майже необмежене. Об'єкти запобіжного впливу громадськості знаходяться у сферах людської моралі і правопорядку.

За своєю сутністю участь громадськості в запобіганні злочинності є процесом, що відбувається в межах громади і полягає в організації зусиль громадян у досягненні їх цілей через діяльність недержавних організацій для здійснення впливу на процес стримування злочинності. Діяльність громадськості щодо запобігання злочинності являє собою широкий спектр прямих і непрямих форм участі.

Розглядаючи можливості участі громадськості в запобіганні конкретним злочинам, необхідно зазначити, що громадяни (як у складі об'єднань, так й індивідуально) можуть впливати на такі види злочинності: злочини, що вчиняються у громадських місцях; злочини проти власності; злочинність неповнолітніх; пенітенціарний та постпенітенціарний рецидив злочинів; фонові для злочинності явища (алкоголізм, наркоманія, проституція, безпритульність, бездоглядність та ін.) тощо.

Ключові слова: громадськість, запобігання злочинності, участь громадськості в запобіганні злочинності.

Голина В. В., Шрамко С. С., Калинина А. В. Участие общественности в предупреждении и противодействии преступности в Украине

В статье рассматриваются основные аспекты участия общественности в предупреждении преступности в Украине. Авторы отмечают, что, несмотря на значительные теоретические наработки ученых в этой сфере, проблема определения роли общественности в предупреждении и противодействии преступности в настоящее время остается окончательно не решенной.

Целью статьи является анализ сущности участия общественности в предупреждении преступности, форм и методов ее деятельности, а также практики предупредительного воздействия на преступность.

Нормативное регулирование указанной деятельности является несовершенным, устаревшим и нуждается в изменениях. Регламентированные законодательством права общественности используются ограниченно, поскольку нормы законов носят декларативный характер и не наделяются практическим содержанием. Единственной в Украине специализированной формой ее участия в предупреждении преступности являются общественные формирования по охране общественного порядка, однако и их количество за последние десять лет уменьшилось почти на 75%.

Обобщение отечественного и мирового опыта предупреждения преступности свидетельствует о том, что достигнуть позитивных результатов в этой сфере возможно, используя, кроме антикриминогенного потенциала стратегии участия общественности в предупреждении преступности, еще и предупредительные возможности таких стратегий, как: уменьшения возможностей совершения преступлений и правонарушений; вмешательства в кризисные ситуации; воспитательно-предупредительной и информационно-образовательной работы среди населения; виктимологической защиты населения.

Установлено, что круг объектов предупредительного воздействия общественности в указанных и иных сферах жизнедеятельности людей на различные потенциальные угрозы в современных условиях практически не ограничен. Объекты предупредительного воздействия общественности находятся в сферах человеческой морали и правопорядка.

Участие общественности в предупреждении преступности – это процесс, происходящий в пределах общества и состоящий в организации усилий граждан в достижении их целей путем деятельности негосударственных организаций для осуществления влияния на процесс сдерживания преступности. Деятельность общественности в предупреждении преступности представляет собой широкий спектр прямых и непрямых форм участия.

Рассматривая возможности участия общественности в предупреждении конкретных преступлений, необходимо отметить, что граждане (как в составе объединений, так и индивидуально) могут влиять на такие виды преступности: преступления, совершаемые в общественных местах; преступления против собственности; преступность несовершеннолетних; пенитенциарный и постпенитенциарный рецидив преступлений; фоновые для преступности явления (алкоголизм, наркомания, проституция, беспризорность, безнадзорность и др.) и т. п.

Ключевые слова: общественность, предупреждение преступности, участие общественности в предупреждении преступности.

Holina V. V., Shramko S. S., Kalinina A. V. Public participation in crime prevention and combating

The scientific article is devoted to the main aspects of public's participation in crime prevention in Ukraine. The authors highlighted, that regardless of significant theoretical scientists' groundwork in this sphere, the problem of definition of the public's role in crime prevention finally haven't been solved at the present day.

The paper's goal is to analyze the essence of public's participation in crime prevention, forms and methods of its activity and the practice of prevention influence on crime.

The statutory regulation of such activity is uncommitted, obsolete and needs developments. The public's rights, which are regulated by current legislation, use restrictedly because of declaration character of statutory regulation and absence of its practice scope. The one special purpose form of public participation in crime prevention in Ukraine is public units of enforcement of public order, but their number during last decade decreased near 75 per cent.

The generalization of domestic and world crime prevention experience testify, that the achievement of positive results in this sphere is real using besides anti-criminogenic potential of the strategy of public participation in crime prevention preventive possibilities of such strategies as: decrease of capabilities of crime and delict committing; interference in crisis situations; educational-preventive and informational activity among population; victimological protection of population.

It was established, that the range of objects of public's preventive influence on various potential dangers in different spheres of life-sustaining activity nowadays, in actual fact, doesn't limit. The objects of public's preventive influence are in directions of human morality and public order.

Public's participation in crime prevention in substance is a process, which descend onside society and consist in organization of citizens' efforts in achieving their goals by the way of nonstate organizations work for influence on the process of crime control. Public crime prevention activity is a variety of direct and indirect forms of participation.

Citizens (like participants of public units, like individually) can influence on the next types of crime: crimes, which commits in public places; crimes against property; juvenile delinquency; penitentiary and postpenitentiary repetition of crimes; crime background developments (alcoholism, drug addiction, prostitution, homelessness, neglect etc.) and others.

Key words: *the public, crime prevention, public's participation in crime prevention.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 5 від 15.03.2017 р.).